

DOI 10.47315/archives2022.331.086

УДК 930.253:811.161.2'354«199»Німчук В.

Оксана Ємчук

кандидатка історичних наук,
старша наукова співробітниця відділу археографії,
Інститут архівознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>

ДОКУМЕНТИ ПРО РЕФОРМУ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПISУ В ОСОБОВОМУ ФОНДІ ВАСИЛЯ НІМЧУКА

Анотація. У статті розглянуто маловідомі й недоступні раніше архівні документи про реформу українського правопису з особового фонду члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук Василя Васильовича Німчука (1933–2017), що зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. **Мета дослідження** – проаналізувати погляди В. Німчука на реформу українського правопису 1990-х років, висвітлити позиції однодумців і опонентів, відтворити перебіг подій під час підготовки цієї реформи та розкрити роль у цьому процесі Української національної комісії з питань правопису. **Методологія дослідження** ґрунтується на методологічних засадах, пов'язаних із загальнонауковими принципами аналізу і синтезу, історизму, наукової об'єктивності, системному і міждисциплінарному підходах. Вивчення архівних документів відбувалося на підставі архівно-евристичних, археографічних методів, а також історичної критики джерел. Під час розгляду документів особового фонду В. Німчука були застосовані спеціальні методи історико-біографічних та історико-соціальних досліджень, що дали змогу дослідити архівні джерела з проблеми. **Наукова новизна.** Вперше залучено до наукового обігу документи про реформу українського правопису з особового архівного фонду мовознавця В. Німчука. **Висновки.** Проаналізовані архівні документи щодо проєкту Українського правопису 1999 р. суттєво доповнюють відомості про науково-організаційну і громадську діяльність В. Німчука з його підготовки. Епістолярні документи, що відклалися в особовому архівному фонді вченого, розкривають особливості тогочасних дискусій в українському суспільстві навколо правописної реформи. Архівна спадщина В. Німчука є важливою джерельною базою для дослідження ролі вченого, інших мовознавців і наукових інституцій у підготовці реформи українського правопису в 1990-ті роки. **Перспективи подальших досліджень.** Розглянуті документи продемонстрували значний джерельно-інформаційний потенціал архівної спадщини вченого, що сприятиме подальшим дослідженням його наукового доробку істориками і лінгвістами.

Ключові слова: реформа українського правопису; Василь Німчук; Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України; особовий фонд; архівні документи.

Порушена тема реформи українського правопису залишається актуальною, оскільки дотепер автори різних редакцій українського правопису намагаються знайти баланс між системними параметрами сучасної мови та різночасовими прикметами української мовної традиції¹, тобто узусу. На кожному етапі реформ українського правопису до дискусії між мовознавцями про характер і зміст їх проведення долучалися вчені інших галузей науки, а також політики і представники української громадськості. Політизація реформ українського правопису особливо відчувалася під час обговорення проєкту Українського правопису 1999 р., автором якого був мовознавець зі світовим ім'ям, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України Василь Васильович Німчук (1933–2017).

Особовий фонд В. Німчука (Ф. 463) зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ). Наразі завершено його наукове опрацювання². Документи вченого передано 2018 р. з Інституту української мови НАН України. До особового фонду В. Німчука ввійшли наукові праці, документи біографічного характеру, документи, що розкривають його діяльність, ділове й приватне листування. Ці документи уможливають дослідження лакун із життя й діяльності вченого.

При нагоді зазначимо, що бібліотека й окремі архівні документи В. Німчука, згідно з рішенням його спадкоємців, були передані Ужгородському національному університету³.

Працюючи директором Інституту української мови НАН України, В. Німчук очолював роботу з підготовки й проведення реформи українського правопису. Запропонований ним «Проєкт найновішої редакції «Українського правопису» 1999 р.⁴ був загалом схвально прийнятий українською й зарубіжною науковою спільнотою, однак представники влади відклали його затвердження на невизначений час. Наявні в осо-

¹ Нова редакція Українського правопису // УМІФ. Український лінгвістичний портал. URL: <https://www.ulif.org.ua/page/nova-riedaktsiia-ukrayinskogho-pravorisu-2020> (дата звернення: 20.03.2022).

² ІА НБУВ (Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України). Ф. 463. Оп. 1. 172 од. зб.

³ Див.: На філологічному факультеті УжНУ відкрили Бібліотеку Василя Німчука // Facebook. URL: <https://www.facebook.com/uzhnu/posts/828909660479169/> (дата звернення: 08.06.2022).

⁴ Німчук В. Проблеми українського правопису в ХХ ст. Український правопис (проєкт найновішої редакції). Київ: Наукова думка, 1999. С. 242–333.

бовому архівному фонді В. Німчука документи уможливають висвітлення діяльності вченого та докладених ним зусиль задля реалізації реформи українського правопису.

В. Німчук є автором понад 500 наукових праць із різноманітних лінгвістичних проблем у сфері історії української мови, діалектології, ономастики, етимології, стилістики, едиційної археографії тощо. Від 1958 р. й до кінця життя вчений працював у наукових установах НАН України. Його науково-педагогічна діяльність була відображена в різних наукових і науково-популярних⁵, серед яких окремо слід виділити видання із серії «Бібліографія вчених України»⁶. Недоліком розвідок про В. Німчука, на нашу думку, є недостатнє використання його архівної спадщини.

Під час засідання круглого столу «Дослідження історії української мови в науковому доробку Василя Німчука» на IX Міжнародному конгресі україністів було підкреслено, що В. Німчук є одним із найвидатніших істориків мови нашої доби і настав час осмислення його наукової спадщини⁷.

У пропонованій статті ставимо за мету окреслити і проаналізувати маловідомі й раніше недоступні архівні документи про діяльність В. Німчука з організації та проведення реформи українського правопису, що зберігаються в особовому фонді вченого в ІА НБУВ. Вивчення архівних документів допоможе розкрити його погляди на реформу українського правопису, позиції однодумців і опонентів, відтворити перебіг подій під час підготовки цієї реформи, а також діяльність Української національної комісії з питань правопису.

Доцільність правописної реформи, необхідність відновлення питомих рис української літературної мови В. Німчук докладно обґрунтував у низці наукових праць, статтях у періодичних виданнях⁸, пу-

⁵ *Мойсієнко В. В.* В. Німчук у лінгвоукраїністиці (До 80-річчя з дня народження Василя Васильовича Німчука) // Українська мова. Київ, 2013. № 3. С. 165–173; Пам'яті видатного українського вченого, дослідника давньої рукописної та друкованої спадщини України, члена-кореспондента НАН України Василя Васильовича Німчука // Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2017. Вип. 21. С. 577–583; *Пуряєва Н.* Пам'яті члена-кореспондента НАН України Василя Васильовича Німчука (06.07.1933 – 26.11.2017) // Українська мова. Київ, 2017. № 4. С. 161–165.

⁶ *Василь Васильович Німчук : біобібліогр. до 75-річчя / НАН України, Бібліографія вчених України ; упорядн. Ю. А. Осінчук.* Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. 128 с.

⁷ IX Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство : зб. наук. статей (До 100-річчя Національної академії наук України) / гол. ред. Г. Скрипник; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. С. 643–644.

⁸ *Німчук В. В.* Про проект 1999 р. нової редакції українського правопису // Довідник з українського правопису. Вид. 4-е, доп. Київ, 2002. С. 96–117; *Його ж.* Доля проекту новітньої редакції «Українського правопису» // Проб-

блїчних виступах на наукових форумах, телебаченнї та радїо. Названїй проблемї вчений присвятив монографїю «Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.»⁹, де розкрив історичнї закономірностї процесу розвитку українського правопису, якї згодом широко продемонстрував у текстах хрестоматїї «Історїя українського правопису: ХVІ–ХХ ст.»¹⁰.

Вивчаючи документи особового архїву В. Нїмчука, дослідникни мають можливїсть ознайомитися з поглядами вченого на розвиток і застосування української мови. У серпнї 2000 р. він підготував зауваження і пропозиції до Комїтету з питань науки і освїти Верховної Ради України щодо проекту Закону України «Про розвиток і застосування мов в Україні». Мовознавець запропонував: розділити окремо Закони «Про державну мову України» і «Про мови національних меншин та національних груп України»; регламентувати вживання мов, а не їх розвиток; утриматися від визначення правил вживання літургїйних мов, адже це – справа окремих конфесїй. Учений радив доповнити Ст. 21 цього Закону такою тезою: кодифіковану форму державної мови мають виробляти лїнгвістичнї установи НАН України і вищих навчальних закладів України, а затверджувати Президїя НАН України і Кабїнет Міністрів України¹¹.

7 квітня 2006 р. В. Нїмчук підсумував результати 15-рїчної роботи Української національної комїсії з питань правопису, надїславши листа Віце-прем'єр-міністру України з гуманїтарних питань В. Кириленку. Зупинимося на основних тезах цього змістовного документа.

Першїй етап роботи згаданої вище Комїсії описано в листї так: «Давно минуло 15 рокїв відтодї, як на I Міжнародному конгресї українїстів (27.08. – 3.09.1990 р.) прийнято ухвалу про вироблення єдиних орфографїчних правил для українців на Батьківщинї й у діаспорї. Рекомендовано створити міжнародну Комїсію, яка на один із чергових з'їздів МАУ подасть відповідний проект. Цей заклик підтримала АН України в особї її президента Б. Є. Патона, котрий сказав: «Справдї, потрібен єдиний уніфікований правопис, яким би користувалися українці всього свїту»¹².

леми унормування української мови: Матерїали розширеного засїдання координаційної ради «Українська мова». Київ, Херсон, 2003. С. 4–24.

⁹ Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. : дослідження / В. В. Нїмчук ; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ; Кам'янець-Подільський: Інформ.-вид. від. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту, 2002. 114 с.

¹⁰ Історїя українського правопису ХVІ–ХХ столїття : хрестоматїя / НАН України, Ін-т укр. мови; упорядн.: В. В. Нїмчук, Н. В. Пуряєва. Київ: Наукова думка, 2004. 583 с.

¹¹ ІА НБУВ. Ф. 463. Оп. 1. Спр. 57. Арк. 2–5.

¹² Там само. Спр. 37. Арк. 1–2.

У червні 1994 р. з'явилася постанова Кабінету Міністрів України № 402 «Про підготовку і видання «Українського правопису» у новій редакції». Передбачалося підготувати й видати «Український правопис» у новій редакції протягом 2-х років. Відповідальність за створення нової редакції правопису було покладено на Інститут української мови НАН України та новостворену Українську національну комісію з питань правопису при Кабінеті Міністрів України. До складу цієї Комісії входило 35 осіб на чолі з акад. М. Жулинським: 29 – з України, 6 – із-за кордону: Казахстану, Канади, Польщі, Словаччини, США, Франції.

Наприкінці грудня 1996 р. Комісія доповіла, що роботу в основному закінчено, проте нову редакцію проекту не було надруковано. Отже, коли у травні 1998 р. В. Німчук очолив Інститут української мови НАН України, з колегами було з'ясовано, що фактично раніше було опрацьовано не нову редакцію правопису, а відредаговано текст старої. Тому новий проект, із супровідним науковим обґрунтуванням запропонованих змін, було надруковано тільки восени 1998 р. 150 примірників цього проекту надали для широкого обговорення у наукових, педагогічних і журналістських колах.

Найбільш складний етап роботи Комісії почався, коли наприкінці березня 2000 р. у цю справу втрутився акад. В. Русанівський, який «...у спотвореному вигляді проект змін виклав президентові НАНУ акад. Б. Є. Патонові. НАНУ створила спеціальну комісію для вивчення нового проекту 1999 р.»¹³.

25 грудня 2000 р. Рада з питань мовної політики при Президентові України рекомендувала скликати пленарне засідання Національної комісії з питань правопису для кінцевого обговорення нових правил у лютому 2001 р. і затвердила зміни у персональному складі Комісії.

В. Німчук вважав, що «противники змін у правописі, очевидно, довго готувалися до наступу проти нововведень» (власне, за повернення деяких правил, заборонених тоталітарною владою в 1933 р.). Вони організували «листи трудящих» (як за радянських часів), звернення в найвищі державні інстанції¹⁴. Крім того, на початку 2001 р. ця гостра дискусія у засобах масової інформації припала на час розпалу т. зв. касетного скандалу із плівками майора М. Мельниченка. Зрештою Президент України Л. Кучма 2 лютого 2001 р. доручив тодішньому прем'єр-міністрові В. Ющенку відкласти розгляд питання про внесення змін до «Українського правопису» до 2002 р.

Незважаючи на фактичне припинення роботи Комісії, Інститут української мови НАН України дбайливо опрацьовував усі результати проведеного опитування науковців. Цікаво, що згідно з анкетуванням, у якому брали участь 345 осіб із усіх регіонів України, запропоновані

¹³ ІА НБУВ. Ф. 463. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 2.

¹⁴ Там само. Арк. 2–3.

зміни правопису знайшли більше прихильників серед докторів і кандидатів наук, ніж серед осіб без наукових ступенів.

У лютому 2002 р. Комісію було виведено з підпорядкування Уряду, внаслідок чого знизився її статус – вона перестала бути міжнародною, та змінено її склад. Лише в 2003 р. під керівництвом акад. В. Русанівського було вироблено «альтернативний» проєкт, який і обговорено на засіданні Комісії, але без достатнього кворуму, і тому питання залишилося відкритим.

Підсумовуючи цю тривалу історію підготовки проєкту правопису, В. Німчук закликав Віце-прем'єр-міністра України повернути Національній комісії з питань українського правопису статус, який вона отримала в 1994 р., відновити первісний склад, скликати її пленум або II Всеукраїнську правописну конференцію (перша відбулася в Харкові понад 75 літ тому – 1927 р.)¹⁵.

Крім згаданого вище листа, в особовому фонді вченого відклалися різні чернетки і фрагменти робочих матеріалів про підготовку реформи українського правопису та ставлення до неї науковців. Наприклад, в одному з таких фрагментів ідеться про те, що в кінці серпня 1999 р. проєкт обговорений і загалом прихильно сприйнятий на IV Міжнародному конгресі українців, що відбувся в Одесі. На початку грудня 1999 р. Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Нью-Йорку з ініціативи його виконавчої президентки Л. Онишкевич організувало обговорення проєкту в Нью-Йорку та Філадельфії (США) за участю членів Української національної комісії з питань правопису – акад. Ю. Шевельова (США) та проф. А. Горняткевича (Канада). Проєкт загалом було схвалено, він отримав високу оцінку і від знаного у світі мовознавця акад. Ю. Шевельова¹⁶, який у своєму останньому інтерв'ю підсумував: «Сучасний правопис під редакцією Василя Німчука. Він не ідеальний, Але це найкращий варіант з усіх запропонованих»¹⁷.

Бурхливі дискусії В. Німчук сприймав досить виважено, тому що вважав, що український правопис був предметом не тільки суспільних дискусій, але й політичних спекуляцій. Водночас він обурювався, коли до орфографічних справ втручаються «інтернаціоналісти», яким не до вподоби будь-які зміни в орфографії, що роблять її відмінною від російської. На жаль, з обох боків у дебатах учений помічав нефахові, некомпетентні міркування¹⁸.

¹⁵ Там само. Спр. 37. Арк. 6.

¹⁶ Там само. Спр. 37. Арк. 9.

¹⁷ Лабунська К. Юрій Шевельов: «Я хотів сказати до побачення всім, кого знав і любив...»: інтерв'ю (Нью-Йорк) // Українська правда. 2002. 21 трав. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2002/05/21/2988866/> (дата звернення 02.06.2022).

¹⁸ ІА НБУВ. Ф. 463. Оп. 1. Спр. 37. Арк. 7, 7зв.

Полеміка навколо українського правопису відбувалися як у публічній площині, так і на рівні поточних видавничих справ. Наприклад, улітку 1999 р. В. Німчук надав свої зауваження до Правил оформлення тексту «Шевченківської енциклопедії»¹⁹. Також дослідників може зацікавити копія листа акад. В. Русанівського про недопустимість вживання літери «Г» у новому виданні творів Т. Шевченка 2002 р.²⁰

Більшість архівних документів із порушеного питання в особовому фонді В. Німчука належить до епістолярних джерел. До вченого зверталися колеги-мовознавці, дослідники-аматори і небайдужі пересічні громадяни, які намагалися поділитися з ним власними розробками, думками щодо окремих правописних змін, поглядами на загальні проблеми українського правопису.

Так, директор Інституту богословської термінології та перекладів М. Петрович у 1999 р. запропонував повернути в українську навчально-довідкову літературу історичні традиції українських граматик і букварів («Буквар» Івана Федорова, «Буквар» Т. Шевченка, мовознавчі праці І. Огієнка), які навчали рідної мови на прикладах християнської лексики, доповнити, де це можливо, нову редакцію Українського правопису ілюстративним матеріалом із Святого Письма і українських молитов²¹.

Серед прихильників реформи правопису був головний редактор львівського часопису «За Вільну Україну» М. Сірків, який у 2001 р. наголосив, що з реформою запізнилися на ціле десятиліття – від часу проголошення незалежності України. На його думку, треба було дослухатися фахівців, а не невігласів і неуків із російськомовних ЗМІ чи т. зв. «широких верств», чимало яких розмовляють чужоземною мовою, не бажаючи знати української²².

У 2001 р. д-р мед. наук, проф. О. Атаман із м. Суми, підтримуючи загалом реформу правопису, запитав, чи доцільно зараз починати використання запропонованих змін, незважаючи на відсутність їх у вжитку та офіційно діючому правописі? І сам дав відповідь на це питання: аргументи противників – нема сенсу вносити те, що не існує у вжитку, але з іншого боку – вони й не будуть ніколи відроджуватися, поки хтось не почне їх вживат²³.

Загалом кодифікація української мови була пов'язана з соціолінгвістичним контекстом, тому нерідко засоби масової інформації, насамперед, телеканал «СТБ» та окремі видавництва користувалися правилами, які ще не були затверджені офіційно, наприклад, видавництва і гума-

¹⁹ ІА НБУВ. Ф. 463. Оп. 1. Спр. 45. Арк. 1–6.

²⁰ Там само. Спр. 86. Арк. 3.

²¹ Там само. Спр. 39. Арк. 1.

²² Там само. Спр. 73. Арк. 1.

²³ Там само. Спр. 109. Арк. 1.

нітарні часописи «Свічадо», «Літопис», «Критика», «Ї», «Сучасність», «Книжник-review».

Чимало прихильників правописних змін почали їх використовувати задовго до офіційного оприлюднення. Наприклад, вчитель і поет із с. Оксанина Уманського р-ну Черкаської обл. П. Поліщук описав, як самотужки з 1992 р. почав аналізувати ці зміни та використовувати їх у своїх віршах і щоденному спілкуванні²⁴.

Прослухавши виступи В. Німчука в радіожурналі «Слово», багато українців звернулися до нього. Наприклад, завідувач трупи Чернівецького обласного драматичного театру Т. Рідуш у 2001 р., підтримуючи реформу, надіслав свої розлогі міркування щодо правопису іншомовних слів, наголосу та перекладу власних назв²⁵.

Службовець з Івано-Франківська П. Федчишин, підтримуючи новий правопис, зауважив, що диктори телебачення некоректно вживають російською мовою назву столиці України – «Киев», а не «Київ», зокрема в контексті реквізитів мережі «Інтернет»²⁶. Порушена у листі проблема транслітерації назви міста Київ як латинізований варіант «Kiev» замість «Kyiv» пов'язана з використанням російської мови-посередника та некоректним відтворенням іншими мовами цієї назви в роки існування СРСР. Сьогодні вживання такої форми не відповідає українському написанню і чинному законодавству.

Працівник Інституту теоретичної фізики НАН України, інженер-винахідник С. Філіпчук, підтримуючи загалом новий правопис, звернувся до власних досліджень. Він наголосив, що неприродні звуки для певного історично складеного звукового тракту людини ведуть до її захворювання подібно до того, як зміна географічної широти. На його думку, більшовиками було віднято співзвучність і мелодійність української мови, перебудовано звуковий тракт українців на іноземний лад з їх твердим звучанням²⁷.

Мовознавці, колеги вченого, підтримуючи новий правопис, порушували у листах різні загальні й поточні проблеми української мови. Зокрема, голова Товариства української мови Київського національного університету ім. Тараса Шевченка доцент В. Радчук писав про неприпустимість використання суржику, стилістичних і орфографічних помилок, спірних перекладів іншомовних слів у газеті «Українське слово»²⁸.

Із боку противників нового правопису виступила канд. філол. наук А. Матвієнко, яка працювала старшим редактором видавни-

²⁴ Там само. Спр. 142. Арк. 1–2.

²⁵ Там само. Арк. 1–4.

²⁶ Там само. Спр. 157. Арк. 1–2.

²⁷ Там само. Спр. 158. Арк. 1–3.

²⁸ Там само. Спр. 144. Арк. 5–6.

цтва «Українська енциклопедія». До її аргументів схилялися й деякі інші кореспонденти. Наприклад, від імені вчителів м. Севастополя канд. філол. наук А. Студецький надіслав розлогі коментарі до публікацій А. Матвієнко, наголошуючи на необхідності позбавити мову ідеології та дотримуватися в цілому норм правопису 1993 р.²⁹

У контексті дискусії щодо надмірної політизації правописної реформи варто згадати, що В. Німчук «членом жодної політичної партії ніколи не був»³⁰, як він писав в автобіографії, що збережена в особовій справі Архіву Президії НАН України. Він був вихований у толерантному, багатомовному середовищі Закарпаття, з повагою ставився до інших народів і релігій, був справжнім поліглотом, вільно володів і користувався у спілкуванні більшістю слов'янських мов та основними європейськими мовами³¹.

Оскільки в особовому фонді не виявлено відповідей В. Німчука кореспондентам, особливо опонентам, доречно звернутися до його інтерв'ю 2000 р. журналістові О. Гаврошу, яке увійшло до збірки спогадів про вченого. У цьому інтерв'ю він закликав: «Не витрачаємо зусиль на безплідні дискусії з людьми, для яких політиканство – єдина можливість заявити про своє існування»³².

Серед опонентів В. Німчука був і дослідник української мови зі Львова О. Шевченко, який категорично виступив проти нових правил правопису іншомовних слів і також підтримав доводи А. Матвієнко. Він запропонував повернутися до норм Українського правопису 1960 р.³³, що, своєю чергою, нагадують нам принципи Українського правопису 1946 р., підготовлені радянськими вченими на чолі з акад. Л. Булаховським. Цікаво, що в особовому фонді збережено давню поштову картку «Хто і як планував та затвердив зміни до українського правопису 1946 р.» зі світлиною відомої наради вчених, що відбулася 28 серпня 1943 р. у с. Помірки під Харковом, у присутності голови Ради народних комісарів М. Хрущова³⁴.

У передмові до цього правопису 1946 р. були, наприклад, такі настанови: «Подбати в першу чергу про врегулювання чинного правопису, без поважних підстав не відходячи від того, що вже усталилось, отже, в основному не примушуючи культурну масу країни переучува-

²⁹ ІА НБУВ. Ф. 463. Оп. 1. Спр. 154. Арк. 1–4.

³⁰ Особова справа члена-кореспондента НАН України В. В. Німчука // Архів Президії НАН України. Арк. 17.

³¹ Там само. Арк. 13.

³² Професор Василь Німчук у спогадах сучасників / упорядн. В. В. Шаркань; редкол.: Н. Ф. Венжинович, В. П. Густі [та ін.]. Ужгород: Карпати, 2018. С. 174.

³³ ІА НБУВ. Ф. 463. Оп. 1. Спр. 162. Арк. 1–7.

³⁴ Там само. Спр. 171. Арк. 1.

тись. [...] забезпечити єдність з правописами братніх народів Радянського Союзу, особливо – російського»³⁵.

Як зазначила біограф і колега В. Німчука, канд. філол. наук Н. Пуряєва, вчений вважав, що «відновлення правопису – це не примха кабінетних учених, що «реформують» мову собі на догоду – як намагались представити діяльність Правописної комісії суспільству мас-медіа – а реалізація природної потреби повернути українській мовній системі її первісне обличчя, що є, зрештою, громадянським обов'язком сучасного українського філолога»³⁶. В. Німчук бачив свій громадянський обов'язок у захисті конкретного українського етносу, усупереч використанню нечіткого поняття «російськомовне населення», оскільки це, на його думку, була різнобарвна маса. Тому він наголошував: «коли перестаю бути частиною власного етносу, мені все одно – говорити мовою угорського чи російського колонізатора»³⁷. І підсумував: «Буде Українська держава – буде й українська мова»³⁸.

Під час аналізу архівних документів простежується послідовність і непохитність поглядів В. Німчука, виваженість і об'єктивність оцінок тогочасних подій, а також переконання у демократичному шляху прийняття реформи українського правопису. Це підтверджено й тим, що він допускав перехідний період реформи протягом 5-ти років.

Таким чином, проаналізовані архівні документи щодо проекту Українського правопису 1999 р. суттєво доповнюють відомості про науково-організаційну і громадську діяльність В. Німчука з його підготовки. Епістолярні документи, що відклалися в особовому архівному фонді вченого, розкривають особливості дискусій в українському суспільстві навколо правописної реформи. Архівна спадщина В. Німчука є важливою джерельною базою для дослідження ролі вченого, інших мовознавців і наукових інституцій у підготовці реформи українського правопису в 1990-ті роки. Розглянуті документи показали значний джерельно-інформаційний потенціал архівної спадщини вченого, що сприятиме подальшим перспективним дослідженням його наукового доробку істориками і лінгвістами.

³⁵ Український правопис / Народний комісаріат освіти України. Київ: Держвидав, 1946. С. 4.

³⁶ Українська мова на осі часу. Василеві Васильовичу Німчукові / Ін-т укр. мови НАН України : упорядн.: Г. В. Воронич, Н. В. Пуряєва. Київ: КММ, 2017. С. 21.

³⁷ Професор Василь Німчук у спогадах сучасників / упорядн. В. В. Шаркань; редкол.: Н. Ф. Венжинович, В. П. Густі [та ін.]. Ужгород: Карпати, 2018. С. 164.

³⁸ Там само. С. 169.

REFERENCES

1. Labunska, K. (2002) *Yuriy Shevelov: «Ya khotiv skazaty do pobachennya vsim, koho znay i lyubyv...» : Intervyu Shevelova Yu. dlya «Ukrayinskoyi Pravdy»* [Yuriy Shevelyov: «I wanted to say goodbye to everyone I knew and loved...»: Interview by Y. Shevelyov for «Ukrainian Pravda»]. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/articles/2002/05/21/2988866/> [in Ukrainian].
2. Moysiienko, V. (2013). V. V. Nimchuk u linhvoukrayinistytsi (Do 80-richchya z dnya narodzhennya Vasylya Vasylovycha Nimchuka) [V. V. Nimchuk in Linguo-Ukrainian Studies (To the 80th anniversary of the birth of Vasyl Vasyliovych Nimchuk)]. *Ukrayinska mova*, 3, 165–173. [in Ukrainian].
3. Nimchuk, V. (1999). *Problemy ukrayinskoho pravopysu v 20th st.: Ukrayinskyy pravopys (proyekt naynovishoyi redaktsiyi)*. [Problems of Ukrainian spelling in the XX century. In the book: «Ukrainian spelling (draft of the latest edition)»]. Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].
4. Nimchuk, V. (2002). *Pro proekt 1999 r. novoyi redaktsiyi ukrayinskoho pravopysu*. [About the project of 1999 of the new edition of the Ukrainian orthography]. *Dovidnyk z ukrayinskoho pravopysu*. Kyiv. View. 4th. [in Ukrainian].
5. Nimchuk, V. (2003). Dolya proektu novitnoyi redaktsiyi «Ukrayinskoho pravopysu» [The fate of the project of the latest edition of «Ukrainian spelling»]. *Problemy unormuvannya ukrayinskoyi movy: Materialy rozshyrenoho zasidannya koordynatsiynoyi rady «Ukrayinska mova»*. Kyiv, Kherson. [in Ukrainian].
6. Nimchuk, V. V. (2002). *Problemy ukrayinskoho pravopysu XX – pochatku XXI st.* [Problems of Ukrainian spelling 20th – early 21th XXI century]. Kyiv, Kamianets-Podilskyi. [in Ukrainian].
7. Nimchuk, V. V., Puryayeva, N. V. (2004). *Istoriya ukrayinskoho pravopysu XVI–XX stolittya : khrestomatiya*. [History of Ukrainian orthography of the XVI–XX centuries: textbook]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
8. *Nova redaktsiya Ukrayinskoho pravopysu*. [New edition of Ukrainian spelling]. *UMIF. Ukrayinskyy linhvistychnyy portal*. Retrieved from <https://www.ulif.org.ua/page/nova-riedaktsiia-ukrayins-kogho-pravopisu-2020>. [in Ukrainian].
9. Osinchuk, Yu. V. and others. (2008). *Vasyl Vasylovych Nimchuk: biobibliohrafiya do 75-richchya*. [Vasyl Vasyliovych Nimchuk: biobibliography for the 75th anniversary]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
10. Pamyati vydatnoho ukrayinskoho vchenoho, doslidnyka davnoyi rukopysnoyi ta drukovanoyi spadshchyny Ukrainy, chlena-korespondenta NAN Ukrainy Vasylya Vasylovycha Nimchuka. (2017). [In memory of the outstanding Ukrainian scientist, researcher of the ancient manuscript and printed heritage of Ukraine, corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine Vasyl Vasyliovych Nimchuk]. Kyiv: *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 21. [in Ukrainian].
11. *Profesor Vasyl Nimchuk u spohadakh suchasnykiv: naukovo-populyarne vydannya*. (2018). [Professor Vasyl Nimchuk in the memoirs of contemporaries: popular science publication]. Uzhhorod: Karpaty. [in Ukrainian].

12. Puryaeva, N. (2017). *Pamyati chlena-korespondenta NAN Ukrayiny Vasylya Vasylovycha Nimchuka (06.07.1933 – 26.11.2017)*. [In memory of the corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine Vasyl Vasyliovych Nimchuk (July 6, 1933 – November 26, 2017)]. Kyiv: *Ukrayinska mova*, 4, 161–165. [in Ukrainian].

13. Skripnik, G. et al (Ed.) (2018). *9th Mizhnarodnyy konhres ukrayinistiv. Movoznavstvo. Zbirnyk naukovykh statey (Do 100-richchya Natsionalnoyi akademiyi nauk Ukrayiny)*. [International Congress of Ukrainians. Linguistics. Collection of scientific articles (To the 100th anniversary of the National Academy of Sciences of Ukraine)]. Kyiv: NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

14. *Ukrayinskyi pravopys*. (1946). [Ukrainian spelling]. Kyiv: Narodnyy Komisariat osvity URSR: Ukrderzhvydav. [in Ukrainian].

15. Voronych, G. V., Puryaeva, N. (Comps.). (2017). *Ukrayinska mova na osi chasu. Vasylevi Vasylovychu Nimchukovi*. [Ukrainian language on the time axis. Vasyl Vasylyevich Nimchuk]. Kyiv: NAS of Ukraine, Inst. Languages. [in Ukrainian].

Oksana Yemchuk

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Associate,

Department of Archeography

of Institute of Archival Studies

of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

of National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5096-7231>

DOCUMENTS

ON THE REFORM OF UKRAINIAN SPELLING IN VASYL NIMCHUK'S PERSONAL FOND

Abstract. The article considers little-known and previously inaccessible archival documents on the reform of Ukrainian spelling from the personal fond of the corresponding member of the NAS of Ukraine, Doctor of Philology Vasyl Vasyliovych Nimchuk (1933–2017), stored at the Institute of Archival Studies of V I Vernadsky National Library of Ukraine. **The purpose of the study** is to analyze V. Nimchuk's opinion on the reform of Ukrainian spelling in the 1990s, highlight the positions of like-minded people and opponents, recreate the course of events in preparation for this reform and reveal the role of the Ukrainian National Spelling Commission. **The research methodology** is based on methodological principles related to the general scientific principles of analysis and synthesis, historicism, scientific objectivity, systematic and interdisciplinary approaches. The study of archival documents was based on archival heuristics, archeographic methods, as well as historical criticism of sources. During the consideration of the materials of V. Nimchuk's personal fond, special methods of historical-biographical and historical-social research were used, which made it possible to study archival sources on the problem. **Scientific novelty.** The documents on the reform of

Ukrainian spelling from the personal archival fond of linguist V. Nimchuk were put into scientific circulation for the first time. **Conclusions.** The analyzed archival documents on the draft Ukrainian spelling of 1999 significantly supplement the information on the scientific, organizational and public activities of V. Nimchuk in his preparation. Epistolary documents deposited in the personal archives of the scholar reveal the peculiarities of discussions in Ukrainian society around spelling reform. V. Nimchuk's archival heritage is an important source base for studying the role of scientists, other linguists and scientific institutions in preparing the reform of Ukrainian spelling in the 1990s. **Prospects for further studies.** The considered documents showed a significant source and information potential of the archival heritage of the scientist, which will contribute to further research of his scientific work by historians and linguists.

Key words: the reform of Ukrainian spelling; Vasyl Nimchuk; Institute of Archival Studies of V I Vernadsky National Library of Ukraine; personal fond; archival documents.